

Секція 3: МОВА, СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИКА

Єлизавета Білецька
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

«МОВА ВОРОЖНЕЧІ» ЯК ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ; ВИКОРИСТАННЯ «МОВИ ВОРОЖНЕЧІ» У СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕНЬ НАЦИСТСЬКОЇ АКЦІЇ ЗНИЩЕННЯ Т-4)

Текст присвячений розгляду «мови ворожнечі» як важливого елемента впливу на соціально-культурний простір; розглядається використання риторики ворожнечі в українських дослідженнях нацистської акції знищення хронічно хворих пацієнтів Т-4. Розглядається також можливість змін у мові у зв'язку із поширенням нової концепції сприйняття ментальних розладів/особливостей.

Ключові слова: мова ворожнечі, акція Т-4, ментальні розлади.

This text is dedicated to review of hate speech as an important part of the influence on socio-cultural environment; the use of the hate speech in Ukrainian researches of the nazi action T-4 is reviewed. The possibility of changes in language that can be caused by spreading of new concepts of perception of mental disorders/specifics is also reviewed.

Keywords: hate speech, T4 program, mental disorders.

Нині ми знаходимося у процесі дослідження такої теми як нацистська акція знищення Т-4, програма знищення хронічно хворих пацієнтів (в основному вона стосувалася пацієнтів із ментальними розладами). Зокрема досліджується її проведення на українських. Із темою конференції ця тема дуже тісно пересікається у тому сенсі, що для становлення соціально-культурного простору, що передував акції знищення (насамперед – на її «батьківщині»), дуже важливим елементом стала мова. Слова та вирази, що містять у собі приховану чи неприховану ворожнечу, ненависть до описуваного об'єкту, елементи іншування заради створення ворожнечі до «іншого», широко використовувалися у офіційних

науках, у пропагандистських матеріалах, у повсякденній мові тощо. Але – що важливо – ці слова та вирази не є чимось, що було розповсюджене виключно на тих територіях. Це – сталі мовні конструкції, які присутні будь-якій мові. Існують вони і у мовах слов'янського світу, продовжуючи бути елементами культурного простору, який нині на наших теренах не є дружнім до людей із ментальними особливостями. Тим не менш, на Заході використання цих мовних елементів засуджується.

«Традиція» ейблізму (тобто, різнопланової дискримінації людей із фізичними/ментальними розладами/особливостями) має підґрунтя у соціальних та культурних процесах, що є протяжними у часі. Дослідниками, що

виявили це явище у європейській історії і культурі, були Ірвінг Гофман, Мішель Фуко (зокрема, його праця «Історія безумства у класичну епоху» є дуже важливою для розуміння ситуації, що склалася навколо ментальних розладів/особливостей у Європі), Франко Базалья (чиї ідеї реформування психіатрії мали міцну філософську базу) та інші.

До цілей роботи, окрім дослідження безпосередньо знищення пацієнтів, включено дослідження подальшого культурного відбиття цих подій (зокрема, у радянських літературі та кіномистецтві) та використання у розгляданих матеріалах «мови ворожнечі»).

У 2018 році група істориків з Німеччини та з України взялася за проблему знищення нацистами пацієнтів на українських землях та почала дослідження. Серед них – Альберт Венгер, український історик із міста Дніпра, який досліджував знищення пацієнтів Ігреньської психіатричної лікарні. Нещодавно у німецькому місті Гайдельберг пройшов семінар за участю Альберта Венгера. Разом з А. Венгером у семінарі брала участь Гелінада Грінченко. На сайті часопису «Україна модерна» є коментар до цієї зустрічі [1].

Важливим питанням для конференції є мова наших досліджень. Українські дослідники приділяли недостатньо уваги етичній стороні цього питання. Європейські науковці схильні обережно висловлюватись у своїх дослідженнях відповідно до принципу екології у мові, не допускаючи мови ворожнечі (hate speech) та дискримінаційних висловлювань. Такий підхід буде розвиватися і надалі як у західних гуманітарних, так і у природничих науках у зв'язку з поширенням концепції *нейрорізноманіття* (neurodiversity), що переглядає поняття ментальної норми та

патології, виводячи думку про норму як про соціальний конструкт, про уявне поняття. Це означає зміну парадигми розгляду певних ментальних станів людини. Те, що раніше вважалося відхиленням, нині може бачитися як особливість розвитку, частина природньої різноманітності людей. Зміна парадигми сприйняття ментальних особливостей неодмінно спричинить і зміну у мовних елементах, що використовуються у описанні теми.

Українські праці, написані раніше за дослідження А. Венгера (виключаючи роботи лікаря Петра Петрюка, що написані етично витримано), подекуди грішать дискримінаційною риторикою та мовою ворожнечі. Нині у західному світі йде тенденція боротьби зі стигмою, що оточує тему ментальних розладів. Це рух, що значно вплине не лише на соціально-культурний простір, а й на науковий, який із ним нерозривно пов'язаний.

Досить обурливими видалися деякі речі, що зустрічалися у працях наших дослідників. Наприклад, Володимир Тваринський (інформація про його рід діяльності відсутня) у своєму нарисі «Відлуння Бабиного Яру, або В чому звинувачувались працівники Павливської психіатричної лікарні» ненавмисно, але рівняє пацієнтів із тими, хто знищував їх, і нарікає неповноцінними людьми, і я вважаю, що це недоречно у дослідженні такої теми, хоч дослідження цього автора і має вигляд напівхудожньої праці [2].

Встановлені нині причини акту знищення пояснюються найбільшим числом науковців матеріальним зиском та ідеологічними установками. Але існує припущення, що в основі цієї акції лежить процес пошук «ворожого іншого», та що вона була скоріше актом ненависті, ніж актом пошуку економічної вигоди. І надважливим чинником у цьому процесі стала мова. Хотілося би порівняти

тогочасну ситуацію із ейблізмом у західному світі із ситуацією з ейблізмом у нинішньому слов'янському світі. У майбутньому бачу перспективу переходу

дослідження до міждисциплінарного простору та вивчення такого явища як соціальний конструкт.

Література:

1. Грінченко Г., Альберт В. Непотрібні люди: воркшоп у Гайдельберзі. *Україна модерна*. Електронний ресурс: <http://uamoderna.com/event/workshop-heidelberg>, відвідано 06.04.2019.
2. Тваринський В. Відлуння Бабиного Яру, або В чому звинувачувались працівники Павлівської психіатричної лікарні. Електронний ресурс: http://shron1.chtyvo.org.ua/Tvarynskyi_Volodymyr/Vidlunnia_Babynoho_Yaru_abo_V_ch_omu_zvynuvachuvalys_pratsivnyky_Pavlivskoi_psykhiatrychnoi_likarni.pdf, відвідано 10.04.2019.